

**ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ
АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ТВОРИ АРХІТЕКТУРИ
PROBLEMS OF CIVIL METHODS USAGE FOR COPYRIGHT PROTECTION
OF ARCHITECTURE PRODUCTS**

Греков Є.А.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри приватного права
Полтавського юридичного інституту Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Стаття присвячена визначенню та обґрунтуванню шляхів вирішення проблем у застосуванні цивільно-правових способів захисту авторського права на твори архітектури. Автор наводить судову практику застосування судових способів захисту в цій сфері.

Ключові слова: захист авторського права, твори архітектури, способи захисту, компенсація.

Статья посвящена определению и обоснованию путей решения проблем в применении гражданско-правовых способов защиты авторского права на произведения архитектуры. Автор приводит судебную практику применения судебных способов защиты в этой сфере.

Ключевые слова: защита авторского права, произведения архитектуры, способы защиты, компенсация.

The article is devoted to identify and justify solutions to problems in the application of civil legal methods of protection the copyright of products of architecture. The author cites the jurisprudence of judicial means of protection in the field.

Key words: copyright protection, a work of architecture, ways of protection, compensation.

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями зростає актуальність посилення захисту авторського права і суміжних прав. Це зумовлюється двома основними чинниками. Перший чинник полягає в тому, що інтенсивно зростає вартість об'єктів авторського права і суміжних прав, неправомірним відтворенням яких можна одержати значні доходи. Другий чинник зумовлений появою нових технологій відтворення й використання охоронюваних законом об'єктів [1, с. 489]. Для творів архітектури таким чинником є зростання попиту на ексклюзивні та технічно досконалі об'єкти архітектури, що також спричиняє істотне підвищення вартості їх створення. При цьому, враховуючи високі темпи росту обсягів промислового та житлового будівництва та, відповідно, зростання розмірів прибутків від використання творчих досягнень у галузі архітектурної діяльності, спостерігається підвищення уваги праволодильців до захисту своїх прав.

Стан дослідження. Загальнотеоретичні питання права на захист авторського права та окремі практичні аспекти його реалізації були розглянуті у працях таких вчених, як: Б.С. Антімонов, Е.П. Гаврилов, В.І. Жуков, В.А. Кабатов, В.О. Калятин, О.А. Підпригора, О.О. Підпригора, О.П. Сергєєв, К.А. Флейшиц, С.А. Чернишова, Р. Б. Шишка та інших. Вказаними вченими в теорії авторського права було вироблено певну концепцію захисту авторського права, яку законодавець втілює у положення книги 4 Цивільного кодексу України та Закону України «Про авторське право та суміжні права». Проте питання захисту авторського права на твори архітектури є недостатньо дослідженими в науці цивільного права, а використання загальнотеоретичних підходів до захисту прав на ці об'єкти не повною мірою дозволяє врахувати їх специфіку, що негативно відображається на ефективності захисту таких прав. З огляду на викладене метою даної роботи є визначення та обґрунтування шляхів вирішення проблем у застосуванні цивільно-правових способів захисту авторського права на твори архітектури.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи цивільно-правові способи захисту авторського права, відзначаємо, що вихідними для їх застосування є положення ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яке встановлює загальні порушення авторського права, що дають підстави для судового захисту. У даному підрозділі будуть розглянуті лише ті способи захисту авторського права, які, на нашу думку, найбільшою мірою характерні для захисту авторського права на твори архітектури.

Першим із числа цивільно-правових способів захисту авторських прав п. «а» ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» називає право вимагати визнання та поновлення своїх прав, у тому числі забороняти дії, що порушують авторське право чи створюють загрозу їх порушення. Слід зауважити, що наведене нормативне положення є не досить вдалим з огляду на його юридичну конструкцію, оскільки воно фактично поєднує в собі три самостійні способи захисту цивільних прав, у т. ч. й авторського права, закріплені в ч. 2 ст. 16 ЦК України, тому існує необхідність їх окремого розгляду.

Необхідність визнання авторських прав виникає, якщо наявність в особи авторського права (як майнового, так і особистого немайнового. – прим. Є.Г.) піддається сумніву, авторське право оспорується, заперечується чи існує реальна загроза таких дій [2, с. 377]. Характерним прикладом для застосування даного способу захисту є ситуація, яка склалася при введенні в Україну в обіг 50-гривневої банкноти зразка 2004 року [3, с. 16-17]. Так, 21 січня 2004 р. правлінням Національного банку України (далі – НБУ) було прийнято постанову № 27 «Про введення в обіг банкнот номіналом 50 гривень

зразка 2004 року», відповідно до пункту першого якої нові банкноти вводилися в обіг з 29 березня 2004 р., а старі підлягали поступовому вилученню. Листом від 4 лютого 2004 року № 11-311/365-907 Департамент готівкового грошового обігу НБУ повідомив банкам про майбутнє введення в обіг нової банкноти номіналом 50 гривень і дав її опис, відповідно до якого центральним елементом дизайну зворотного боку банкноти є зображення будинку Української Центральної Ради.

У серпні 2004 р. спадкоємиця архітектора звернула увагу керівництва банку на порушення своїх авторських майнових прав і запропонувала банку викупити в неї авторські права на весь термін їхньої дії, що залишився, – до 1 січня 2032 року. Однак банк відмовився проводити будь-які переговори зі спадкоємицею.

Вирішення даного спору можливе шляхом подання спадкоємицею архітектора до суду позову про визнання за нею майнових авторських прав на твір архітектури. Крім того, визнання права є, як правило, необхідною передумовою для застосування інших, передбачених законодавством, способів захисту порушених прав.

Вимога про визнання авторських прав може бути пред'явлена не тільки тоді, коли оспорується належність авторського права тій або іншій особі, але й у випадку заперечення охороноспроможності твору як такого, наприклад, через його нетворчий характер [4, с. 52]. Суперечки такого виду вирішуються судом з урахуванням висновків експертних досліджень, які проводяться в порядку, передбаченому цивільним або господарським законодавством.

Другий визначений законом спосіб захисту прав автора, який може становити предмет позову, – право вимагати припинення дій, що порушують авторське право чи створюють загрозу його порушення (п. 3 ч. 2 ст. 16 ЦК України та пп. «а» і «б» ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Як і визнання права, даний спосіб захисту може застосовуватися разом з іншими способами захисту, наприклад стягненням збитків, або мати самостійне значення. Наприклад, у випадку бездогвірного використання твору його автор може вимагати як заборони його подальшого використання, так і відшкодування збитків, завданих у зв'язку з таким використанням. Однак інтерес автора може полягати й у тому, щоб лише припинити порушення його права в майбутньому чи усунути погрозу його порушення [2, с. 379]. Так, акціонерне товариство «Інститут експериментального проектування» (далі – Інститут) звернулося в арбітражний суд з позовом до будівельної компанії про визнання за ним виключних прав на архітектурний проєкт і припинення дій, що порушують авторське право, які полягають у використанні технічної документації, розробленої іншою організацією, для реалізації проєкту. Під час вирішення суперечки судом встановлено, що Інститут відповідно до договору, укладеного з будівельною компанією (замовником), створив архітектурний проєкт шумозахисного житлового будинку. Відповідно до умов договору Інститутом була розроблена документація для будівництва першої черги об'єкта. Дані матеріали були передані будівельній компанії, прийняті та оплачені нею. Документацію, підготовлену за домовленістю для інших етапів будівництва, будівельна компанія не прийняла з посиланням на відсутність належного фінансування, однак потім, не розриваючи договору з Інститутом, без його згоди і відома замовила виготовлення документації іншій проєктній організації за меншу ціну і приступила до будівництва об'єкта. Суд першої інстанції відмовив у позові, посилаючись на те, що позивач, будучи власником виключних прав на архітектурний проєкт, не довів їх порушення відповідачем. Суд апеляційної інстанції скасував зазначене рішення і задовольнив позовні вимоги, ґрунтуючись на тому, що автор архітектурного про-

екту має виключне право використовувати проект або дозволяти його використання для реалізації шляхом розробки робочої документації і будівництва архітектурного об'єкта. Передача цих виключних прав здійснюється на підставі договору. З матеріалів справи вбачається, що Інститут такого договору з розроблювачем документації не укладав, дозвіл замовникові на його укладення також не надавав. При зазначених обставинах виготовлення документації для будівництва іншими особами без дозволу власника виключних прав на архітектурний проект і використання цієї документації є порушенням цих прав, що підлягає припиненню за вимогою праволодильця (Інформаційний лист Президії ВАС РФ від 28 вересня 1999 р. № 47). Як видно з обставин даної справи, праволодильці з метою захисту своїх прав обрали такий спосіб захисту, як припинення дій, що порушують авторське право, в поєднанні з визнанням авторських прав.

Право вимагати відновлення становища, яке існувало до порушення, – ще один з передбачених п. «а» ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» цивільно-правових способів захисту авторського права. Даний спосіб захисту застосовується в тих випадках, коли порушене авторське право в результаті правопорушення не припиняє свого існування і може бути реально відновлене шляхом усунення наслідків правопорушення [2, с. 378].

Право вимагати відновлення становища, яке існувало до порушення, як спосіб захисту виключних прав на твори архітектури можна застосовувати при таких порушеннях прав автора твору архітектури, як внесення неузгоджених з автором змін до архітектурного проекту при розробці документації для будівництва, при будівництві об'єкта архітектури або при внесенні змін до збудованого архітектурного об'єкта (перебудова, перепланування тощо). Наприклад, якщо підприємець або інші особи в ході реалізації архітектурного проекту змінили авторський задум щодо просторової, планувальної, функціональної організації, зовнішнього вигляду й інтер'єрів об'єкта архітектури або його частини, то автор вправі вимагати від них або повернутися до реалізації того архітектурного проекту, який був створений самим автором, або взагалі припинити використання зміненого архітектурного проекту.

Четверта передбачена цивільним законодавством (п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України та п. «в» ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права») можливість автора твору архітектури захистити свої авторські права – подати позов про відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості (ч. 3 ст. 23 ЦК України). Проте, аналізуючи наведену правову норму, не можна однозначно встановити всі істотні елементи, які враховуються судами при визначенні розміру відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної порушенням авторського права на твори архітектури.

Характерною особливістю творчої діяльності зі створення творів архітектури є обов'язкове поєднання у творчому процесі, з одного боку, певних утилітарних потреб людей, а з другого – розкриття в архітектурних формах задумів та почуттів автора, відображення його авторського задуму щодо просторового образу витвору.

Індивідуальність вирішення такого завдання обумовлюється мірою послідовності і глибиною подолання сформованих у досвіді автора способів і прийомів. Крім того, автор видатного твору архітектури – це завжди відома у професійних колах архітекторів особа, і незаконне посягання або зловмисне використання витворів даної особи може завдати значної шкоди її діловій репутації.

Тому серед обов'язкових елементів, які впливають на визначення розміру завданої автору моральної (немайнової) шкоди, крім інших, мають бути: складність процесу створення архітектурних творів; глибина творчого й інтелектуального авторського потенціалу, втіленого у творі; зміни способу життя і діяльності автора, пов'язані з нанесенням шкоди його діловій репутації; рівень оцінки діяльності позивача як архітектора й автора архітектурних творів тощо. На нашу думку, саме врахування наведених елементів дозволить суду повною мірою обґрунтовано визначити розмір відшкодування завданої автору твору архітектури моральної (немайнової) шкоди.

Наступним способом цивільно-правового захисту авторського права Закон України «Про авторське право і суміжні права» називає право автора чи іншого праволодильця подавати позови про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій (п. «г» ч. 1 ст. 52 Закону). Вказані способи захисту визнаються найпоширенішими та найдієвішими, оскільки стягнути грошові суми з порушника авторських прав у більшості випадків простіше, ніж заборонити йому здійснення яких-небудь дій або, навпаки, спонукати його до них. У даному разі майновий і особистий немайновий інтерес потерпілого задовольняється матеріальною компенсацією.

Крім відшкодування збитків як загального способу захисту порушених прав, відповідно до пункту «г» частини першої статті 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» суб'єкт авторського права може вимагати виплати компенсації замість відшкодування збитків або стягнення доходу. Розмір компенсації заявляється позивачем на свій розсуд залежно від тяжкості наслідків порушення й остаточно визначається судом для стягнення з урахуванням обсягу порушення та (або) намірів відповідача в межах від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат. Відповідно до Рекомендацій Вищого господарського суду України компенсація підлягає виплаті в разі доведення факту порушення майнових прав суб'єкта авторського права, а не розміру заподіяних збитків. Таким чином, для задоволення вимоги про виплату компенсації достатньо наявності доказів вчинення особою дій, які визнаються порушенням авторського права (п. 33 Рекомендацій Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 10.06.2004 р. № 04-5/1107).

Проте до останнього часу в цивілістиці невирішеними залишалися питання щодо обставин, які впливають на розмір даного стягнення, щодо того, яким чином він співвідноситься з розміром завданої шкоди, і чи потребує доведення цей розмір посиланням на які-небудь докази. Тобто не було єдиної точки зору на розуміння правової природи компенсації як способу захисту авторських прав. Одна група вчених обґрунтовує, що компенсація – це штрафна санкція і має бути покаранням за порушення авторського права і суміжних прав. Інші науковці, і ми з ними цілком погоджуємось, дотримуються думки про правовідновлювальну природу даного інституту, вбачаючи його призначення в уникненні труднощів у ході доказування збитків, які обумовлені специфікою порушень у даній сфері, оскільки вони найчастіше полягають в упущеній вигоді. При цьому наголошується,

що особливе призначення цієї альтернативної санкції полягає в тому, що позивач повинен бути звільнений від обов'язку доведення тотожності компенсаційних сум і заподіяної шкоди. Це може бути особливо важливим для нього тоді, коли важко надати точні докази і розрахунки понесених збитків. У будь-якому разі відсутність точних даних про розмір збитків не повинна бути підставою для відмови в позові [5, с. 107].

Судова практика також приєднується до вчених, які обґрунтовують правовідновлювальну природу інституту компенсації, і визначає обставини, які впливають на її розмір, а саме: суть порушення, необхідність судового захисту прав позивача, стан взаємовідносин сторін, мета створення твору, обмеження можливостей його вільного використання та визначена сторонами вартість подібних робіт за договором (п. 4 Оглядового листа Вищого господарського суду України від 17.04.2006 р. N 01-8/846).

Стосовно захисту авторського права на твори архітектури найбільш цікавою з точки зору практичного застосування видається можливість прийняття судом

рішення про вилучення (конфіскацію) контрафактних примірників творів (п. 3 ст. 432 ЦК України та ч. 4 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права») та/або вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності (п. 4 ст. 432 ЦК України та ч. 4 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), що має стати предметом подальших наукових досліджень у напрямі вирішення проблем застосування цивільно-правових способів захисту авторського права на твори архітектури.

Висновки. Наприкінці дослідження зазначимо, що на сьогодні в Україні механізми захисту авторських прав перебувають у стадії інтенсивного формування, але ефективність захисту авторських прав на твори архітектури здебільшого залежить від самих володільців цих прав, їхньої зацікавленості та готовності до захисту, і чинне законодавство (цивільне, адміністративне, кримінальне) цілком сприяє їм у цьому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Право інтелектуальної власності: Академ курс: Підручник для студентів вищих навч. закладів / За ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – 2-ге вид., переробл. та доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 672 с.
2. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, 2004. – 752 с.
3. Ситцевой В. Права автора и денежные знаки Украины // Юридическая практика. – 23 мая 2005. – № 21 (387). – С. 16–17.
4. Смыслина Е. В. Судебная защита авторских прав на программы для ЭВМ и базы данных // Юрист. – 2000. – № 5. – С. 50–55.
5. Яркіна Н. Правові проблеми захисту авторських і суміжних прав // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 4 (43). – С. 99–107.